

„Wychowanie w Rodzinie” t. VIII (2/2013)

Jolanta SZABLICKA-ŻAK
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Rodzina w fotografii – historia mówiona obrazem. Kontekst historyczny i współczesny

The family in photography – oral history in pictures.
Historical and contemporary contexts

Streszczenie

Wystawa towarzysząca II Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. „Wychowanie w rodzinie. Konteksty historyczne i współczesne” ukazuje obraz rodziny w bogactwie różnych okoliczności i zdarzeń z przeszłości zatrzymanych w kadrach i utrwalonych na kliszach fotograficznych bądź nośnikach elektronicznych. Jest skromną reprezentacją bardzo bogatego materiału zdjęciowego pozyskanego z różnych źródeł: z prywatnych zbiorów studentów i pracowników Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego i Wydziału Humanistycznego Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej w Jeleniej Górze, Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu, zasobów ikonograficznych papierowych i internetowych. Celem autorek wystawy było pozostawienie przesłania zachęcającego do otoczenia opieką osobistych i rodzinnych zbiorów fotograficznych. Fotografie zaliczane do podstawowych źródeł ikonograficznych są wizualnym zapisem historii człowieka lub miejsca w danym momencie czasu i mają zasadniczy wpływ na kształtowanie wiedzy o świecie. Wystawa składa się z piętnastu plasz zawierających 73 fotografie. Ze względu na szerokie spektrum problemów poruszanych w referatach w doborze fotografii zostało zastosowane kryterium chronologiczne i tematyczne.

Słowa kluczowe: rodzina, fotografia.

Abstract

The exhibition that accompanies The Second International Academic Conference: Upbringing in the Family. Historical and Contemporary Contexts shows the past circumstances and activities that the families represented in the photographs and digital materials were preoccupied with. It is a modest selection of items from a broad range of photographs derived from various sources, such as private collections of the students and the staff members of the Institute of Pedagogy of University of Wrocław and the Department of Humanities of the Karkonosze State Higher School in Jelenia Góra, the Memory and Future Institute in Wrocław as well as iconographic prints and internet resources. The aim of the authors of the exhibition was to highlight the importance of taking care of personal and family collections of photos. Photographs belong to major iconographic sources that offer visual traces of persons and places in a particular moment, past and present, and they have a crucial impact upon our knowledge about the world. The exhibition displays fifteen boards with 73 photographs. Due to a wide range of problems addressed in the conference papers, chronological and thematic criteria determine the selection of the pictures.

Keywords: family, photography.

II Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt. „Wychowanie w rodzinie. Konteksty historyczne i współczesne”, odbywającej się na Wydziale Humanistycznym Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej w Jeleniej Górze, towarzyszyła wystawa przedstawiająca rodzinę w bogactwie różnych okoliczności, sytuacji i zdarzeń z przeszłości, zatrzymanych w kadrach i utrwalonych na kliszach fotograficznych bądź nośnikach elektronicznych.

Wystawa zatytułowana *Rodzina w fotografii – historia mówiona obrazem. Kontekst historyczny i współczesny* jest skromną reprezentacją bardzo bogatego materiału zdjęciowego pozyskanego z różnych źródeł: z prywatnych zbiorów studentów i pracowników Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wydziału Humanistycznego Karkonoskiej Państwowej Szkoły Wyższej w Jeleniej Górze, Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu, z zasobów ikonograficznych papierowych i internetowych, którego selekcja stała się prawdziwym wyzwaniem dla autorek¹. Ze względu na szerokie spektrum problemów poruszanych w referatach w doborze fotografii zostało zastosowane kryterium chronologiczne i tematyczne. Bowiem autorki wystawy chciały pokazać rodziny reprezentujące wszystkie warstwy społeczne oraz ich losy wpisane w pejzaż i historię Polski od XIX po XX wiek. Zaś w odniesieniu do współczesności również pewne aspekty globalizacji i ideologii kształtujących wizerunek rodziny. Bez wątpienia, do ekspozycji można byłoby wprowadzić jeszcze wiele in-

¹ Autorkami wystawy są dr Jolanta Szablicka-Żak i dr Ewa Jurczyk-Romanowska z Zakładu Historii Edukacji w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego.

nych wątków tematycznych, poświęconych choćby przekształceniom, jakim podlegała i podlega rodzina w przestrzeni czasowej od XIX do XXI wieku, ale ponieważ jest to pierwsza wystawa fotografii towarzysząca cyklicznej Konferencji poświęconej rodzinie, zapewne będą kolejne, prezentujące szeroki wachlarz problemów. Po zakończeniu Konferencji wystawa została przeniesiona na Uniwersytet Wrocławski.

W literaturze przedmiotu pojęcie rodziny zostało zdefiniowane bardzo szeroko w różnych ujęciach: socjologicznym (J. Szczepański, Z. Tyszka), psychologicznym (M. Przetacznik-Gierowska), pedagogicznym (W. Okoń)². Jeśli nie wszystkie, to większość cech definiujących tradycyjną rodzinę jako grupę osób reprezentujących różne pokolenia i połączonych ze sobą więzami pokrewieństwa lub małżeństwa odzwierciedliło się plastycznie na fotografiach bądź stanowi ich subtelne tło.

Sposób ekspozycji 73 fotografii, przetworzonych cyfrowo i rozmieszczonych na piętnastu tematycznych planszach, jest tradycyjny ze względu na skromne możliwości finansowe³. Ale sam temat, jakże bliski każdemu człowiekowi, może być inspiracją dla wszystkich, którzy chcieliby w przyszłości wykorzystać całą gamę środków audiowizualnych i nowoczesnych technologii wystawienniczych wzbogacających odbiór. Być może, na kolejnej wystawie, pojawią się wśród nas postacie z fotografii ożywione za pomocą zastosowania technologii trójwymiarowego obrazu.

Fotografie zaliczane do podstawowych źródeł ikonograficznych są wizualnym zapisem historii człowieka lub miejsca w danym momencie czasu. Pomagają odtworzyć wspomnienia, uruchamiają wyobraźnię. Są jak list z przeszłości,

² Definicje rodziny: w ujęciu socjologicznym: za Janem Szczepańskim: rodzina to grupa złożona z osób, „[...] które łączy stosunek małżeński i rodzicielski w szerokim społecznym i prawnym znaczeniu, członkowie rodzin żyją zazwyczaj pod jednym dachem tworzą jedno gospodarstwo domowe obejmujące 2 pokolenia (mała rodzina), 3 pokolenia (wielka rodzina)”, w: J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Wyd. PWN, Warszawa 1972, s. 298–341; wg Zbigniewa Tyski: „[...] rodzina to podstawowa grupa społeczna złożona z rodziców i dzieci, którą cechuje więź formalna, wspólnota materialna i mieszkaniowa oraz funkcje przez nich spełniane: prokreacyjna, społeczna, kulturalna i gospodarcza”, w: Z. Tyszka, A. Wachowiak (red.), *Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny*, Wyd. Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego, Poznań 1997, s. 54; w ujęciu psychologicznym: za Marią Przetacznik-Gierowską, rodzinę tworzą osoby, które wiążą związki małżeństwa, pokrewieństwa lub adopcji; członkowie rodziny nie tylko zamieszkują razem, ale współdziałają ze sobą zgodnie z wewnętrznym podziałem ról; rodzina ma swój świat, stanowi zarazem grupę otwartą na wpływy zewnętrzne, kształtując system wartości i norm społecznego zachowania się, w: M. Przetacznik-Gierowska, Z. Włodarski, *Psychologia wychowawcza*, t. 2, Wyd. PWN, Warszawa 1998, passim; w ujęciu pedagogicznym: wg Wincentego Okonia: „[...] rodzina to mała grupa społeczna składająca się z rodziców, ich dzieci i krewnych, rodziców łączy więź małżeńska, rodziców z dziećmi – więź rodzicielska, stanowiąca podstawę wychowania rodzinnego, jak również więź formalna określająca obowiązki rodziców i dzieci względem siebie”, w: W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. Akademickie Żak, Warszawa 2004, s. 351–352.

³ Poniżej zamieszczona została dokumentacja wystawy zawierająca spis fotografii i ich źródła ujęte w cyklach tematycznych.

przywołują miniony czas i zaginione światy, smaki, barwy i zapachy. Wywołują emocje: wzruszają, śmieszają, smucą, zadziwiają, a nawet przerażają. Ukazują miejsca, których już nie ma, przedmioty niewiadomego przeznaczenia, kanony obowiązującej mody, czasem są jedynym śladem istnienia osoby. Coraz częściej ich zrozumienie wymaga od nas pogłębienia wiedzy o czasie, w którym powstały. O ludziach, których przedstawiają i ich skomplikowanych przez historię losach. Wzbogacając naszą wiedzę, fotografie pozwalają zmienić sposób postrzegania świata. Budują tożsamość poprzez pokazanie związków pokrewieństwa w kolejnych pokoleniach, miejsc będących gniazdami rodzinnymi, wspólnot etnicznych i narodowych. Dokumentują życie od narodzin do śmierci. Wnikliwa analiza ich treści pozwala na odczytanie w mimice twarzy, gestach, przyjętej pozie uczucia miłości, czułości i troski, powagi, smutku, dezaprobaty, a u dzieci beztroskiej radości dzieciństwa, zdziwienia czy lęku przed otaczającym światem. Fotografie są jednocześnie czymś bardzo osobistym, ale jako historyczne źródła naukowe należą także do dziedzictwa narodowego. Mikrohistoria ich światów wpisuje się w makrohistorię i ją wzbogaca.

Wśród zdjęć utrwalonych na kliszach fotograficznych rzadko spotyka się takie, których czas nie naruszył. Z czułością patrzymy na te kalekie, nieco wyblakłe albo pożółkłe, o postrzępionych albo nadpalonych brzegach, z tajemniczymi plamami, które są świadectwem tego jak wiele przeszły albo też z jak kiepskiego materiału zostały wykonane, bo tylko taki był dostępny (PRL)⁴. Mimo wielu niedoskonałości nadal pozostają cennym dokumentem historycznym⁵. Czasem nic nie wiemy o ich autorach, ale fotografie nie zawsze potrzebują autora, tak jak nie potrzebuje autora ikona, bo nie ręką ludzką jest pisana. Niektóre ze starszych zdjęć są dumnie sygnowane pieczęcią przez Zakłady (Studia) Fotograficzne, będące jeszcze w początkach XX wieku rzadkością. Pozwala to czasem na złapanie tropu w odsłanianiu tajemnicy ich pochodzenia. Tym bardziej że dla pasjonatów starej fotografii działa kilka portali internetowych zawierających coraz więcej informacji.

Współcześnie, kiedy fotografowanie, za pomocą aparatów cyfrowych wmontowanych w telefony komórkowe, stało się niemal wszechobecne i powszechne, nastąpiła inflacja fotografii jako dokumentu historycznego. Za pomo-

⁴ W okresie PRL-u materiały fotograficzne, zwłaszcza do wywoływania zdjęć kolorowych, były reglamentowane i trudno dostępne, a ich jakość pozostawiała wiele do życzenia. Po upływie lat zdjęcia z tego okresu mają barwę rudobrazową i rozmyte kontury obrazów.

⁵ Od roku 1955 istnieje Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, które w 2008 roku zostało przekształcone w Narodowe Archiwum Cyfrowe. W 1972 roku, przy Krakowskim Towarzystwie Fotograficznym w Pałacu Pugetów, powstało Muzeum Historii Fotografii. W zasadzie każdy zakład fotograficzny miał swoje małe archiwum, ale na skutek różnych kataklizmów wiele zbiorów zostało rozproszonych albo uległo zniszczeniu. Co ciekawe, we Francji, od roku 1894, jednym z członków – założycieli Stowarzyszenia Muzeum Francuskiej Fotografii Dokumentalnej był prekursor polskich fotografów Bolesław Matuszewski. W 1895 roku, wraz z młodszym bratem Zygmunt, założył słynne atelier fotograficzne w Warszawie.

całą program Photoshop i innych technik można spreparować dowolny obraz. Powoduje to utratę zaufania do tego, co on przedstawia. Ludzką słabością jest bycie przez chwilę kimś innym i gdzie indziej, a za pomocą fotografii można ten fałsz uwiecznić. Podobnie więc jak inne źródła historyczne, fotografie wymagają krytycznej oceny i weryfikacji, by mogły stać się pełnoprawnym świadectwem miejsca, czasu, ludzi.

Fotografia od samych początków, czyli pierwszej połowy XIX wieku kiedy się narodziła, nie tylko towarzyszyła wielkim wydarzeniom, ale rejestrowała także codzienność we wszelkich jej przejawach⁶. Fotografowano się „na wieczną rzeczy pamiątkę” i „na wszelki wypadek”. Dawniej albumy z fotografiami eksponowane w widocznych miejscach salonów stanowiły o prestiżu domu, w którym pieczołowicie je przechowywano. Jednak różne kataklizmy i zawieruchy wojenne nie sprzyjały temu, i mocno zubożyły, a jeszcze częściej, bezpowrotnie zniszczyły domowe archiwa. W licznych pamiętnikach i wspomnieniach czytamy, że fotografie rodzinne należały do niezbędnych rzeczy, które zabierało się ze sobą w podróż czy na wygnanie, by później podtrzymywały przy życiu ich właściciele na zesłaniu w sowieckich łagrach, niemieckich obozach jenieckich i koncentracyjnych, czy w różnych miejscach, w które rzucił tułaczy wojenny los. Nierzadko tylko kilka zabranych w pośpiechu zdjęć pozostało jedyną pamiątką po utracie dawnego życia, domu i bliskich.

Dzisiaj widzimy zdjęcia najbliższych, najczęściej dzieci i współmałżonków przechowywane we wnętrzach portfeli. Pewnie zwyczaj ten zaniknie wraz z zamianą portfeli na coraz powszechniejsze karty płatnicze i elektroniczne portmonetki. Młodsze pokolenie zdjęcia przeniosło do plików tworzonych w telefonach komórkowych i komputerach, ale ze względu na pojemność pamięci trwa nieustannie ich selekcjonowanie. Pliki takie noszą więc piętno tymczasowości i nietrwałości. Gigantyczną galerię fotografii zawierają różne portale internetowe, z czego skorzystały także autorki wystawy.

Zanim pojawiła się fotografia wielkie wydarzenia, a nade wszystko przedstawienia Świętej Rodziny, będącej w sztuce archetypem rodziny, były treścią różnych artefaktów: mozaik, obrazów i fresków oraz rzeźb. Na zamówienie możliwych tego świata, bo były to zazwyczaj dzieła kosztowne, malarze pełnili rolę prekursorów fotografów.

Niektórzy z nich, aby lepiej oddać perspektywę, głębię obrazu i światłościę korzystali z wynalazku *camera obscura*, czyli prototypu aparatu fotograficznego⁷.

⁶ Technika utrwalania obrazu za pomocą światła znana była już w XVIII wieku, ale za właściwą datę jej wynalezienia uznano 1839 rok. (L.J. Daguerre we Francji i W.H.F. Talbot w Anglii). Wtedy także John Herschel wprowadził termin *fotografia*, obejmując nim proces jej wytworzenia (niemal dosłownie: *pisanie światłem*). Na ziemiach polskich fotografia pojawiła się również w 1839 roku, a początek przemysłu fotograficznego datowany jest na rok 1887.

⁷ *Camera obscura* – znana była już w starożytnej Grecji, a jako przyrząd optyczny służyła astronomom i fizykom w XII wieku. Nieco ulepszona jego wersja stała się prototypem aparatu foto-

Fot. 1. Francisco de Goya, Rodzina Księcia Osuna.*

Fig. 1. Francisco de Goya, Family Duke of Osuna.

Właśnie dlatego wystawę fotograficzną otwiera plansza *Zanim nastaly czasy fotografii*, z obrazami wybitnych malarzy ukazujących różne przedstawienia rodziny. Począwszy od niderlandzkiego Mistrza Geertgena tot Sint Jansa, reprezentującego malarstwo gotyckie, który umieścił w nawie kościoła całą rodzinę św. Anny z Madonną z Dzieciątkiem, siedzącą tuż obok swej matki i św. Elżbiety z małym Janem Chrzcicielem. W tle widać nie tylko św. Józefa, ale także innych krewnych i dzieci z tej rodziny. Obraz Jana van Eycka ukazuje małżeńskie przymierze między mężczyzną i brzemienną kobietą w rodzinie kupców Arnolfinich. Z kolei portret arystokratycznej rodziny Osuna autorstwa Francisca de Goi jest jednym z wielu, jakie zamawiano w epoce Renesansu, epoce odkrycia świata dziecka.

Wcześniej dzieci, poza Dzieciątkiem Jezus, rzadko były obecne w malarstwie obok swoich rodziców. Jedno z najbardziej znanych dzieł Goi przedstawia hiszpańską rodzinę królewską Karola IV. Goya, podobnie jak fotograf w zakładzie fotograficznym, upozował rodzinę zgodnie z hiszpańskim ceremoniałem, by ukazać pozycję społeczną każdego z jej członków. Podobnie jak aparat fotograficzny pędzel malarza z całą szczerością odsłania maski pełne próżności i głupoty na obliczach Marii Luizy i Karola IV z Burbonów, nie oszczędza także szpetoty innych krewnych.

Kolejne plansze uporządkowane tematycznie z uwzględnieniem chronologii zawierają fotografie powtarzające temat rodziny i jej członków w różnych ujęciach, w chwilach podniosłych i codziennych, w których jest czas na pracę i wypoczynek. Uwagę przykuwają zdjęcia dzieci (Dzieciństwo), ważnych wydarzeń i uroczystości rodzinnych (Uroczystości rodzinne), wśród których dominują śluby i I Komunie Święte. Najciekawsze tu jest tajemnicze zdjęcie nieznaney pary wykonane w trakcie ceremonii ślubnej odbywającej się w Łagrze w Wor-kucie w 1956 roku, prawdopodobnie już po amnestii, dzięki której Polacy uzyskali wolność.

graficznego służąc artystom (np.: Leonardo da Vinci, Jan Vermeer van Delft, Francisco de Goya y Lucientes) do ustalania perspektywy i światłocienia.

* Źródła do fotografii znajdują się w tabeli 1. Rodzina w fotografii. Konteksty historyczne i współczesne – dokumentacja wystawy, por. s. 26 w tym tomie.

Przedstawiona na zdjęciu para chciała zapewne powrócić do Ojczyzny jako małżeństwo⁸. Zdjęcie jest nieostre, pokryte smugami, lekko prześwietlone, ale stanowi cenną pamiątkę dla rodziny. Dominuje w nim oddający powagę chwili skupiony wyraz twarzy państwa młodych i widocznych w tle uczestników ceremonii.

Fot. 2. Ślub w Łagrze, Workuta 1956 r.

Fig. 2. Marriage ceremony in a Soviet gulag in Workuta, 1956

Na kolejnych zdjęciach z wystawy bawiące się w piaskownicy dzieci z rodziny Rachwałów pozostawione pod opieką babci, kiedy ich rodzice są zajęci pracą w gospodarstwie, stanowią całkiem liczną grupę przedszkolną złożoną z rodzeństw i kuzynostwa. Nie zawsze jednak było z kim pozostawić dzieci, bo na innym zdjęciu widzimy rodzinę Antolaków z Wrociszowa Dolnego w trakcie żniw wraz z czwórką dzieci.

Liczne fotografie zamieszczone na dwóch planszach ukazują typowe portrety rodzinne z pierwszej i drugiej połowy XX wieku (*Portrety rodzinne*). Te starsze przedstawiają rodziny sumiennie upozowane przez fotografów, w kompozycjach przypominających dawne obrazy o podobnej tematyce. Widzimy solenne, nieco sztuczne pozy, poważne oblicza, na których czasem gości cień uśmiechu, zapewne wedle zaleceń fotografa. Są dowodem wagi przedsięwzięcia, a może także odwagi uczestników. Dla postronnych tajemnica procesu uwieczniania obrazu na kliszy fotograficznej graniczyła z magią, tym bardziej że lampę błyskową zastępowała eksplodująca magnezja.

Rzecz dzieje się przeważnie we wnętrzach zakładów fotograficznych, bo aparat fotograficzny jest jeszcze skomplikowaną machiną o sporych gabarytach, dostępną tylko dla niemal ukrywających się w jej czeluściach, fotografów. W późniejszych amatorskich fotografiach jest więcej swobody i prywatności. Na fotografii wykonanej w 1919 roku przed pałacem w Nieborowie najliczniej zgromadzona jest rodzina skoligaconych ze sobą członków rodów Radziwiłłów, Lubomirskich i Zamoyskich. W polskiej arystokracji kultywowano wielodzietność w rodzinie i opiekę nad wszystkimi jej członkami, do których nierzadko zaliczano także rezydentów domu i wierną służbę.

⁸ W latach 1938–1960 w okolicach Workuty w Republice Komi w ZSRS znajdował się zespół kilkunastu obozów niewolniczej pracy (Gulag), do których trafili Polacy. Zdjęcie pochodzi ze zbiorów zgromadzonych w Ośrodku „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.

Fot. 3. Władysława Janas z wnuczętami, Jelenia Góra 1972.
Fig. 3. Władysława Janas with grandchildren, Jelenia Góra 1972.

Fot. 4. Żydowska rodzina Szolsonów z Lublina.
Fig. 4. Szolson Jewish family from Lublin.

pokolenie. Rodziny, których przodkowie pochodzili, odpowiednio z Wielkopolski i Małopolski, osiedliły się po II wojnie światowej na Ziemiach Zachodnich, gdzie rodziły się ich dzieci i wnuki.

Na planszy *Rzeczpospolita wielu narodów* autorki wystawy pokazały wielonarodowość i wieloetniczność wpisaną w krajobraz i historię I i II Rzeczypospolitej, która po II wojnie światowej, na skutek działań politycznych i współcześnie nieśmiało się odnawia w postaci różnych wspólnot i stowarzyszeń reprezentujących mniejszości narodowe i etniczne, czego przykładem mogą być polscy

Wśród portretów rodzinnych uwagę zwraca również fotografia starszej nobliwej kobiety o poważnym spojrzeniu, ze sznurkiem pereł na szyi, wykonana w 1972 roku w Jeleniej Górze.

Z opisu jej właściciela dowiadujemy się, że to prababcia Władysława Janas otoczona wnuczętami. „Fotografia stanowi dla mnie dużą wartość, ponieważ z prababcią łączyła mnie wyjątkowa więź. Zapamiętałem ją jako osobę bardzo ciepłą i oddaną swoim bliskim, która miała duży udział w wychowaniu zarówno wnucząt jak i prawnucząt. Wszyscy darzyli ją szacunkiem i była dla mnie autorytetem” – pisze o niej wnuk⁹.

Obraz kolejnych pokoleń rodzin Sulimów i Kolodziejów jest treścią eksponowanych plansz zatytułowanych *Z pokolenia na*

⁸ Cytat pochodzi z pracy seminaryjnej P.J., napisanej na Wydziale Humanistycznym KPSW w Jeleniej Górze, pod kierunkiem prof. dr hab. Stefani Walasek.

Karaimowie¹⁰. Na planszy tej widzimy także fotografię zamożnej, dwupokoleniowej rodziny żydowskiej Michaela Szolsona z Lublina, czyli jednej z setek tysięcy żydowskich rodzin zamieszkujących tereny Rzeczypospolitej przed II wojną. Michael Szolson był ojcem pięciorga dzieci: Racheli, bliźniaków Izraela i Abrama, oraz Heni i Feli zamężnej z Abramem Edelsteinem, z którym miała małego synka Kiwusia. Imienia żony nie znamy. Oboje Szolsonowie zginęli w niemieckim obozie zagłady w Sobiborze w kwietniu 1942 roku, Rachela została zamordowana w niemieckim obozie zagłady w Bełżcu, bracia Abram i Izrael najprawdopodobniej zmarli w koncentracyjnym obozie pracy w Trawnikach w 1943 roku, Fela Edelstein, wraz z mężem i synkiem, ponieśli śmierć na Majdanku. Wojnę przeżyła tylko Henia, której nie ma na zdjęciu, bo w 1939 roku wyjechała do Rosji¹¹.

Podobny los spotkał romską rodzinę pięknej Elisabeth Emmler z czworgiem dzieci (czwarte dziecko nie jest widoczne na zdjęciu, bo urodziło się później), deportowaną do KL Auschwitz, gdzie wszyscy zginęli w marcu 1943 roku w czasie eksterminacji Romów¹².

Fot. 5. Rodzina Ulmów z Markowej.

Fig. 5. Family Ulm of Markowa.

Gdyby tatrzańscy górale z rodziny Rojów i rodziny huculskie z Karpat Wschodnich na Kresach Rzeczypospolitej, pozujący na tle swoich domostw, zostali uwiecznieni na barwnej fotografii, to urzekłaby nas kolorystyka ich wielkiej urody strojów ludowych. Jednak fotografie pochodzą z przełomu wieków XIX i XX, kiedy kolorowe zdjęcia to daleka przyszłość.

Bolesną kartą historii Polski była eksterminacja rodzin polskich w czasie II wojny światowej. Mówi o tym plansza zatytułowana *Sprawiedliwi wśród narodów świata* poświęcona bohaterским rodzinom, które utraciły życie ratując życie rodzin żydowskich, za co w Polsce groziła kara śmierci. Wykonywana była przez niemieckich oprawców w okrutny sposób na całej rodzinie wraz dziećmi, przez rozstrzelanie albo spalenie żywcem. Taki los spotkał rodzinę

¹⁰ Karaimowie to grupa ludności pochodzenia tureckiego, odnotowani zostali po raz pierwszy w VIII wieku, kiedy stworzyli odłam religijny judaizmu. W okolice Wilna, Trok, Halicza sprowadził ich z Krymu wielki książę Witold, a Kazimierz Jagiellończyk nadał im prawa. Po II wojnie światowej Karaimowie osiedlili się m.in. we Wrocławiu, Szczecinie, Krakowie.

¹¹ E. Bąbol, J. Chmielewski, T. Klimowicz, K. Łopuch, *Losy rodziny Szolsonów*, por. źródło: <http://www.majdanek.com.pl> [dostęp: 10.05.2014].

¹² S. Kaprański, M. Martyniak, J. Talewicz-Kwiatkowska, *Romowie w KL Auschwitz*, [w:] *Głosy pamięci 7*, Dz. III, *Fotografie*, Wyd. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Oświęcim 2011, s. 144; także por. źródło: www.auschwitz.org.pl [dostęp: 10.05.2014].

Józefa i Wiktorii Ulmów z Markowej (por. Fot. 5) wraz z szóstką ich dzieci i Nienarodzonym, którzy przechowywali osiem osób z żydowskich rodzin Szalów i Goldmanów, także rozstrzelanych w marcu 1944 roku. Na pięknie skomponowanym zdjęciu, na którym zachowały się plamy krwi, widzimy szczęśliwą rodzinę złożoną z rodziców i małych dzieci, wśród których najstarsza jest ośmioletnia Stasia karmiąca małego Antosia, na rękach mamy – półtoraroczna Marysia, przy ojcu Franuś i Władek a z boku sześciolatnia Basia¹³.

Równie tragiczny los był udziałem rodziny Bronisławy i Adama Kowalskich i ich pięciorga małych dzieci, którzy spłoneli żywcem 6 grudnia 1942 r. we wsi Ciepiałów¹⁴. Z kolei Józef i Michalina Jaworowiczowie, narażając życie swojej rodziny, ukrywali małego Mońka Grossa, który uciekł w czasie likwidacji getta. Wystarali się dla niego o metrykę na nazwisko Henryka Żeligowskiego i dzięki temu udało się wszystkim przeżyć¹⁵. Nie-Żydom ratującym Żydów podczas Holocaustu są przyznawane przez Instytut Pamięi Męczenników i Bohaterów Holocaustu Yad Vashem w Jerozolimie najwyższe izraelskie odznaczenia cywilne.

Fot. 6. Kolejka po żywność. Poznań, lata 30.

Fig. 6. Poor people in a queue for food in Poznań, 1930s.

Fotografie na kolejnej planszy zatytułowanej *Rodzina w potrzebie* uwiadcniają biedę i bezrobocie w wielu rodzinach w latach 30. XX wieku oraz organizowaną dla nich różnorodną pomoc w Poznaniu¹⁶.

Ostatnia plansza w galerii *Rodzina z castingu – reklama szczęśliwej rodziny* z pozoru nie pasuje do pozostałych. Można potraktować ją jak zgrzyt albo żart. Być może jest jednym i drugim. Spreparowany w agencjach reklamowych obraz „rodziny” złożonej z aktorów (statystów) z castingu udających szczęśliwą modelową rodzinę, widzimy najczęściej w nachalnie atakującej nas wszechobecnej, multimedialnej i billboardowej reklamie.

¹³ M. Szpytma, *Oddali życie za bliźnich*, por. źródło: <http://mtrojnar.rzeszow.opoka.org.pl> [dostęp: 10.05.2014].

¹⁴ Por. źródło: <http://www.zyciezazycie.pl> [dostęp: 10.05.2014].

¹⁵ Por. źródło: <http://www.info.kalisz.pl> [dostęp: 10.05.2014].

¹⁶ Fotografia pochodzi z Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie.

Reklamie, która podpowiadając: „[...] zobacz jak kupisz ten produkt (serek, wędlina, zupka, szafa, basen itd.) twoja rodzina będzie tak samo piękna i szczęśliwa jak ta na zdjęciu” – namawia do konsumpcjonizmu. Według Alexandre’a Kojève’a we współczesnej koncepcji świata egzystencję historyczną i heroiczną wypiera egzystencja biologiczna i konsumpcyjna¹⁷.

Fot. 7. Reklama.

Fig. 7. An advertisement.

ulotnych chwil nie tylko nas, ale także potomnych, którzy zbudują z nich historię rodziny.

Według starego powiedzenia fotografia zawiera duszę osoby fotografowanej, a dusza ta żyje tak długo, jak długo pamięta się o niej.

W narastającym tempie życia nie mamy czasu na zagłębienie do albumów ze starymi fotografiami. Umarły przedstawione na nich osoby, nie znaleźliśmy ich, bo kryzys wielopokoleniowej rodziny sprawił, że nie było kogo o nie zapytać. Ślad się urwał. Niech więc to będzie przestroga, bo kiedyś i my przestaniemy istnieć. Papier wyblaknie, ktoś nas „wyrwie” z rozpadającego się albumu i nic nie zostanie. Nie możemy mieć także pełnego zaufania do nośników elektronicznych, bo nie wiemy jak długi będzie ich żywot. W ogromnym tempie zmieniających się technologii cyfrowych wystarczy chwila nieuwagi, by nasze popularne zdjęcia cyfrowe straciły kompatybilność z nowszymi systemami.

Celem autorek wystawy było pozostawienie przesłania zachęcającego do otoczenia opieką osobistych i rodzinnych zbiorów fotograficznych, by cieszyły wspomnieniem

¹⁷ Alexandre Kojève, właściw. Aleksander Władymirowicz Kożewnikow (1902–1968) francuski filozof heglista pochodzenia rosyjskiego, głosił iż „[...] celem, do którego zmierza ludzkość jest wiekuisty pokój oraz powstanie homogenicznego państwa światowego”, czemu ma sprzyjać znikanie różnic między ludźmi poprzez zastąpienie egzystencji historycznej i heroicznej egzystencją biologiczną i konsumpcyjną między ludźmi. Był gorącym zwolennikiem i współzałożycielem Unii Europejskiej.

Tabela 1. Rodzina w fotografii. Konteksty historyczne i współczesne – dokumentacja wystawy

Table 1. Family in photography. Historical and contemporary contexts – a documentation of the exhibition

Tytuł planszy	Źródło
<p><i>Zanim nastaly czasy fotografii</i> <i>Before the times of photography</i></p>	Geertgen tot Sint Jans, <i>Madonna z Dzieciątkiem i Rodziną (ok. 1485–1490)</i> , reprodukcja, [w:] <i>Wielkie muzea</i> , Rijksmuseum Amsterdam, HPS, Warszawa 2007, s. 70.
	Jan van Eyk, <i>Portret Arnolfinich (1434)</i> , reprodukcja, [w:] J. Vegh, <i>Malarstwo niderlandzkie XV wieku</i> , Wyd. Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977, s. 17.
	<i>Rodzina księcia Osuna, (1788)</i> , reprodukcja, [w:] <i>Geniusze sztuki</i> , Goya, KAW, Warszawa 1987, s. 42.
	<i>Rodzina Karola IV (1801)</i> , reprodukcja, [w:] <i>Geniusze sztuki</i> , Goya, KAW, Warszawa 1987, s. 61.
<p><i>Sprawiedliwi wśród narodów świata</i> <i>Righteous among the nations</i></p>	<i>Medal przyznawany przez Instytut Pamięci Męczenników i Bohaterów Holocaustu Yad Vashem w Jerozolimie nie-Żydom ratującym Żydów podczas Holocaustu</i> , [w:] old.fbk.org.pl/sprawiedliwi-wsrod-narodow-swiate
	<i>Rodzina Jaworowiczów (1941 r.)</i> , http://www.info.kalisz.pl
	<i>Rodzina Ulmów (1944 r.)</i> , mtrojar.rzeszow.opoka.org.pl
	<i>Rodzina Kowalskich (1942 r.)</i> , http://www.zyciezazycie.pl
<p><i>Rzeczpospolita wielu narodów</i> <i>Polish Republic of many nations</i></p>	<i>Żydowska rodzina Szolsonów z Lublina</i> , http://www.majdanek.com.pl
	<i>Karaimowie w Polsce</i> . Fot. z Archiwum Karaimów Polskich we Wrocławiu
	<i>Rodzina huculska</i> . Fot. z albumu U. Starosolska (red.), <i>Guculsczina. Perlina Ukrainskich Karpat</i> , Czeremosz 1998.
	<i>Rodzina góralska</i> . Fot. 162, <i>Rodzina Rojów, 1895</i> , [w:] T. Jabłońska, J. Kułakowska-Lis (red.), <i>Tatry. Fotografie Tatr i Zakopanego 1859–1914</i> , Zakopane 2003.
	<i>Rodzina huculska</i> . Fot. z albumu U. Starosolska (red.), <i>Guculsczina. Perlina Ukrainskich Karpat</i> , Czeremosz 1998.
	<i>Romska rodzina Elisabeth Emmler z dziećmi</i> , http://www.auschwitz.org.pl
<p><i>Portrety rodzinne, pierwsza połowa XX wieku</i> <i>Family portraits, first half of the 20th century</i></p>	<i>Rodzina Kaempfów z Tarnowa (ok. 1906 r.)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina T. (1906 r.)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Zamoyskich, Lubomirskich i Radziwiłłów (Nieborów 1919 r.)</i> , [w:] M. Miller, <i>Arystokracja</i> , Warszawa 1998, s. 46.
	<i>Władysław i Eleonora Mickiewiczowie (Grodno 1919 r.)</i> . Zbiory prywatne.

	<i>Rodzina Turlów. (Świdnica 1934 r.).</i> Zbiory prywatne.
	<i>Weronika Najwer z rodzicami i bratem, (d. woj. Nowogródzkie, ok. 1940),</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.
<i>Portrety rodzinne, połowa XX wieku</i> <i>Family portraits, mid 20th century</i>	<i>Walentyna Szostak z wujostwem i dziećmi (Walcz 1953 r.).</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.
	<i>Gołębiecki i Glinka (lata 50. XX wieku).</i> Zbiory prywatne.
	<i>Władysława J. z pięciorgiem wnucząt (Jelenia Góra 1972 r.).</i> Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Chmielewskich (Legnica 1958 r.).</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.
	<i>Sabina, Józef i Ignacy Eihorn, (Kłodzko ok. 1951 r.).</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.
	<i>Rodzina Serwada (Rusocice 1950 r.).</i> Zbiory prywatne.
<i>Rodzina w potrzebie</i> <i>Family in need</i>	<i>Kuchnia ruchoma.</i> Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Zespół Ilustrowany Kurier Codzienny, Agencja Fotograficzna <i>Światowid</i> , sygn. IC 1122. Zbiór Mirosławy Furmanowskiej.
	<i>Kuchnia dla bezrobotnych w Poznaniu.</i> Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Zespół Ilustrowany Kurier Codzienny, Agencja Fotograficzna <i>Światowid</i> , sygn. IC 1128. Zbiór Mirosławy Furmanowskiej.
	<i>Święcone.</i> Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Zespół Ilustrowany Kurier Codzienny, Agencja Fotograficzna <i>Światowid</i> , sygn. IC 1160. Zbiór Mirosławy Furmanowskiej.
	<i>Ogonek po gorącej strawie.</i> Archiwum Dokumentacji Mechanicznej w Warszawie, Zespół Ilustrowany Kurier Codzienny, Agencja Fotograficzna <i>Światowid</i> , sygn. IC 1147–2. Zbiór Mirosławy Furmanowskiej.
<i>Z pokolenie na pokolenie rodzina Kołodziejów</i> <i>From generation to generation, The Kołodziej family</i>	<i>Prababcia Anna Kołodziej z kuzynką Katarzyną i koleżanką (1927r.).</i> Zbiory prywatne.
	<i>Ślub prababci Katarzyny i pradziadka Józefa Kołodzieja (1929 r.).</i> Zbiory prywatne.
	<i>Brat pradziadka – Jan Kołodziej (1931 r.).</i> Zbiory prywatne.
	<i>Odwiedziny w Tarchałach Wielkich u pradziadków Józefa i Katarzyny Kołodziejów (1933 r.).</i> Zbiory prywatne.
	<i>„Podkociołek” Stanisława Kołodzieja (1949 r.).</i> Zbiory prywatne.
<i>Z pokolenie na pokolenie, rodzina Sulimów</i> <i>From generation to generation, The Sulima family</i>	<i>Rodzina Sulimów, (Skarżysko-Kamienna 1921–1922).</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.
	<i>Rodzina Sulimów (Wrocław ok.1957 r.).</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.
	<i>Złote gody państwa Sulimów (Wrocław 21 IX 1996 r.).</i> Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.

<p><i>Wczesne dzieciństwo</i> <i>Early childhood</i></p>	<i>Emilia Jurczyk z synem Józefem (1955 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Emilia Jurczyk z synem Józefem (1957 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Józef Jurczyk z rodziną (1981 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzina Jarmulskich (Świeradów-Zdrój 1948 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Genowefa i Stanisław Sokół z córką Marzeną (1940 r.). Zbiory prywatne.</i>
<p><i>Dzieciństwo</i> <i>Childhood</i></p>	<i>Marysia Papiurkówna (1961 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzeństwo Furtaków (Leszczyniec 1959 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzeństwo Jurczyków (lata 60. XX wieku). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Dzieci z rodziny Rachwałów 1 (lata 60. XX wieku). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Marysia Papiórkówna z kuzynostwem (1967 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Dzieci z rodziny Rachwałów 2 (lata 60. XX wieku). Zbiory prywatne.</i>
<p><i>Uroczystości rodzinne – Śluby</i> <i>Familij celebrations – marriage ceremonies</i></p>	<i>Dzień ślubu Heleny Ostropolskiej i Mieczysława Zubowskiego (31 XII 1956). Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.</i>
	<i>Adelajda i Józef T. (1932r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Stanisława Szmidel-Kozłowska i Jan Kozłowski (Jeźów Sudecki 1948 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzina Ciechońskich (1946 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzina Saranów – ślub cywilny (Jelenia Góra 1964 r.). Zbiory prywatne</i>
	<i>Ślub w Łągrze, (Workuta 12 II 1956). Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.</i>
<p><i>Uroczystości rodzinne</i> <i>Familij celebrations</i></p>	<i>Rodzina Płatów (Bolków 1961 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzina Opolków (lata 30. XX wieku). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Rodzina Krysińskich (Wigilia 1958 r.). Zbiory prywatne.</i>
	<i>Jubilaci: Michalina i Sylwester Ziemiński w otoczeniu rodziny, (Krobia 1944 r.). Zbiory prywatne Grzegorza Mendyki.</i>
<p><i>Codziennosc</i> <i>Everyday life</i></p>	<i>Waleria Falkowska, Juta Lindemann i Gerard Kaeber (Wrocław 1952 r.). Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.</i>
	<i>Kornel Morawiecki – przywódca „Solidarności Walczącej” z rodziną, (lata 80. XX wieku). Zbiory Ośrodka „Pamięć i Przyszłość” we Wrocławiu.</i>

	<i>Rodzina Jarmulskich (Delatyn 1926 r.)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Antolaków (lato 1947)</i> . Zbiory prywatne.
<i>Wczasy i wyprawy rodzinne</i> <i>Family holidays and excursions</i>	<i>Rodzina Liszków (lata 50. XX wieku)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Dobrowolskich – splot rzeką</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodziny Papiurków i Papiórków – wyjazd na wczasy (1962 r.)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Jurczyków – wyprawa w góry (1964 r.)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Jarmulskich (droga między Szklarską Porębą a Świeradowem-Zdrojem, 1946 r.)</i> . Zbiory prywatne.
	<i>Rodzina Jarmulskich (Delatyn 1926 r.)</i> . Zbiory prywatne.
<i>Rodzina z castingu – reklama szczęśliwej rodziny</i> <i>Family from a casting – advertising family happiness</i>	<i>Reklama mleka dla niemowląt HiPP, „Mam dziecko. Magazyn dla rodziców”</i> 2010, nr 10 (87), wewnętrzna strona okładki.
	<i>Reklama szafy, Magazyn „IKEA”</i> 2012, s. 146.
	<i>Reklama basenu Bestway, Magazyn „OBI”</i> 2012, s. 147.
	<i>Drób i wędliny dla twojej rodziny CEDROBU Reklama, „Uważam Rze”</i> 2012, nr 19(66), wewnętrzna strona okładki.

Źródło: opracowanie Jolanty Szablickiej-Żak i Kamili Gandeckiej.
Source: developed by Jolanta Szablicka-Żak and Kamila Gandecka.

Bibliografia

- Fukuyama F., *The End of History and the Last Man*, FreePress, New York 1992 (przeł. pol.: *Koniec historii i ostatni człowiek*, Rytm, Warszawa 1998).
- Geniusze sztuki, Goya*, KAW, Warszawa 1987.
- Johnson W., Rice M., Williams C., *Historia fotografii od 1839 do dziś: kolekcje George Eastman House*, red. wyd. pol. M. Brodowska, przeł. E. Tomczyk, Taschen, Köln (TMC Art., cop. 2010 – Warszawa 2010).
- Kapralski S., Martyniak M., Talewicz-Kwiatkowska J., *Romowie w KL Auschwitz*, [w:] *Głosy pamięci 7*, Dz. III, Fotografie, Wyd. Państwowe Muzeum Auschwitz- Birkenau, Oświęcim 2011.
- Miller M., *Arystokracja*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 1998.
- Nowicki W., *Dno oka. Eseje o fotografii*, Wyd. Czarne, Wołowiec 2010.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wyd. Akademickie „Żak”, Warszawa 2004.
- Przetacznik-Gierowska M., *Psychologia wychowawcza*, t. 2, Wyd. PWN, Warszawa 1998.
- Starosolska U. (red.), *Guculszczina. Perlina Ukrainskich Karpat. Albom*, Czeremosz 1998.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Wyd. PWN, Warszawa 1972.
- Szpytma M., Szarek J., *Sprawiedliwi wśród narodów świata*, Dom wydawniczy Rafael s.c., Kraków 2007.

- Tyszka Z., Wachowiak A. (red.), *Podstawowe pojęcia i zagadnienia socjologii rodziny*, Wyd. Akademii Rolniczej im. Augusta Cieszkowskiego, Poznań 1997.
- Vegh J., *Malarstwo niderlandzkie XV wieku*, Wyd. Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1977.
- Wielkie muzea, Rijksmuseum Amsterdam*, HPS, Warszawa 2007.

Netografia

- Bąbol E., Chmielewski J., Klimowicz T., Łopuch K., *Losy rodziny Szolsonów*, por. źródło: <http://www.majdanek.com.pl> [dostęp: 10.05.2014].
- Elisabeth Emmeler, por. źródło: www.auschwitz.org.pl [dostęp: 10.05.2014].
- Kowalscy, por. źródło: <http://www.zyciezazycie.pl> [dostęp: 10.05.2014].
- Szpytma M., *Oddali życie za bliźnich*, por. źródło: mtrójnar.rzeszow.opoka.org.pl [dostęp: 10.05.2014].
- Wspomnienia Józefa Jaworowicza, *Sprawiedliwi wśród narodów świata – Józef i Michalina Jaworowiczowie*, por. źródło: <http://www.info.kalisz.pl> [dostęp: 10.05.2014].
- www.wikipedia.pl [wejścia wielokrotne].